

Олег МУРАВСЬКИЙ

“УКРАЇНСЬКА ХВИЛЯ”: ВІДЛУННЯ ЗЛУКИ УНР І ЗУНР

Проаналізовано передумови та перебіг акції “Українська хвиля”, визначено її вплив на подальше розгортання суспільно-політичних процесів у західних областях УРСР.

Ключові слова: “живий ланцюг”, злука, мітинги, Рух.

Упродовж століть поневолений український народ, що проживав по обох боках Збруча, прагнув до соборності. 22 січня 1919 р. на Софійській площі у Києві споконвічні прагнення багатьох поколінь українців були реалізовані – представниками Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) та Української Народної Республіки (УНР) підписано Акт Злуки, що означало утворення єдиної держави. Незважаючи на нетривалий союз, подія залишила вагомий слід в історії українського державотворення, а на зламі 80–90-х рр. ХХ ст. використовувалася національно-демократичними силами для пробудження національної свідомості, боротьби з існуючим комуністичним режимом. Основна мета розвідки – проаналізувати особливості відзначення 71 річниці Злуки УНР і ЗУНР 21–22 січня 1990 р. в УРСР.

3-поміж численних вуличних маніфестацій другої половини 1980 – поч. 1990-х рр., що призвели до значного поступу суспільно-політичної думки, вирізнялися масовістю, резонансом не тільки в УРСР, але й закордоном, виділимо: 150-ти тисячну маніфестацію 17 вересня 1989 р. у Львові, що була організована Комітетом захисту УГКЦ (де-факто, вирішила проблему легалізації церкви); підготовлену Студентським Братством та Українською студентською спілкою “Революцію на граніті” 2–17 жовтня 1990 р. в Києві (призвела до відставки Голови Ради Міністрів УРСР В. Масола); “живий ланцюг” 21 січня 1990 р. між Львовом та Києвом (акція, що продемонструвала єдність між заходом країни і столицею). Якщо перші дві акції, принаймі епізодично, привернули увагу українських істориків (події відображені у низці статей, спогадах очевидців, збірниках документів тощо), то про особливості підготовки та розгортання “Української хвилі” відомостей значно менше. Окреслена тема на сьогодні, здебільшого, розглядалася в руслі більш узагальнюючих проблем. Основу джерельної бази статті становлять документи Центрального державного архіву громадських об’єднань України (ЦДАГОУ), Державного архіву Львівської області (ДАЛО), мемуарні твори, матеріали періодичної преси.

Ідея проведення акції єднання “Українська хвиля” не виникла спонтанно. Подія 21–22 січня 1990 р. передувала тривала, клопітка організаційна робота національно-демократичних сил, що гуртувалися навколо Народного Руху України

за перебудову (НРУ). Власне, серед інтелектуальних кіл цієї громадсько-політичної організації у листопаді 1989 р. виникла думка організувати акцію, що, з одного боку, в умовах виборчої кампанії, засвідчила би вплив Руху на населення західноукраїнського регіону, а з іншого – продемонструвала організаційні можливості новоствореної організації, деморалізувала місцеві обкоми КПУ. Відповідальним за проведення акції єднання у західному регіоні УРСР було призначено Б. Гориня. Крім того, кожна з областей мала свого закріпленого координатора.

Варто підкреслити, що Комуністична партія України (КПУ) свідомо “штовхала” опозиційні сили на подібні відчайдушні кроки – в умовах тотального контролю партії над засобами масової інформації (ЗМІ) єдиноможливим способом пропагування власних поглядів і переконань для національно-демократичних сил залишалися вуличні зібрання. На другу половину 1989 р. – початок 1990 р., на нашу думку, припав пік т. з. в. “мітингової демократії” у західноукраїнських областях. Об’єктивні причини швидкого поширення такого явища слід шукати в напружених відносинах між опозицією та владою, яку представляли прихильники існуючого політичного режиму.

Хронологію “мітингової демократії” варто починати 13 червня 1988 р.¹. У цей день національносвідомі жителі Львівщини, що зібралися на установчі збори Товариства рідної мови, не отримали дозволу від влади на приміщення, через що були змушені провести свій з’їзд біля пам’ятника І. Франкові. Зібрання більшість дослідників вважають першим в УРСР багатотисячним мітингом². У подальшому така форма “спілкування” із владою отримала своє логічне продовження.

Особливо помітним наростання конфронтації стало влітку 1989 р. Упродовж серпня 1989 р. багатолюдні мітинги та демонстрації відбулися в м. Коломиї Івано-Франківської області, м. Самборі Львівської області, Луцьку, Івано-Франківську. Загальна чисельність мітингуючих складала близько десяти тисяч осіб³.

Було б помилково вважати, що ЦК КПУ та місцеві обкоми партії проявляли бездіяльність та не здійснювали, принаймі, “косметичних” спроб стабілізувати ситуацію. Проте низка заходів, що були організовані Компартією не знайшли підтримки у населення західних областей УРСР, зокрема “штучно” пройшло святкування 50-ти річчя входження західноукраїнських земель до складу СРСР⁴. Водночас, за даними МВС УРСР, упродовж січня – жовтня 1989 р. в УРСР неформальними організаціями було проведено 927 масових заходів, у яких взяло участь понад пів мільйона осіб⁵. Практично половина із них – несанкціоновані владою (48%). Особливою складністю відзначалися західноукраїнські області: у Львівській області проведено 201 несанкціонований захід, Тернопільській – 44, Івано-Франківській – 34⁶.

Отже, крім символічного значення єднання, “живий ланцюг” повинен був показати вплив опозиційних сил на населення областей західної України, продемонструвати організаційні можливості національно-демократичних сил, послабити вплив КПУ на суспільно-політичне життя республіки. З огляду на масштаби акції, до неї “готувалися” обкоми партій, територією яких мав пролягти “живий ланцюг”. У кожній з шести областей сценарій протидії розгортанню акції затверджувався відповідно до особливостей регіону (враховувався рівень свідомості населення, кількість “неформальних” організацій, здатність до мобілізації представників

національно-демократичних сил, вплив Компартії на суспільно-політичні процеси тощо). Зокрема, на засіданні бюро Рівненського обкому партії було прийнято рішення “не чинити силового тиску на учасників акції”, а пояснити справжні наміри представників демократичних сил у трудових колективах області, населених пунктах, ЗМІ⁷. Вважалося за необхідне провести низку попереджувальних заходів, а саме: міськкомам, райкомам партії направити коротку історичну довідку про події на Україні у 1918–1919 рр.; в обласній газеті “Червоний прапор” передрукувати матеріали республіканської преси, підготувати дві передачі по обласному радіо; в обкомі партії провести нараду із завідувачами ідеологічних відділів міськомів, райкомів партії, по території яких повинен був пролягти “живий ланцюг”; вжити заходів, щоб позбавити учасників акції можливості використати міський транспорт⁸.

Залишається відкритим питання: чому ідеологічний відділ ЦК КПУ, силові структури фактично не протидіяли розгортанню і підготовці до масштабної акції, яка заклала фундамент поразки комуністичних сил на виборах до Рад всіх рівнів у західноукраїнських областях у березні 1990 р.? Більше того, окремі міськкоми, райкоми партії своїми ухвалами підтримали її проведення, надавали технічну допомогу організаторам. Найрезонансніший приклад такої співпраці – Львівський міськвиконком, який очолював В. Волков.

Проте, що силові структури задовго до проведення акції отримали інформацію про деталі її проведення, немає жодного сумніву. 9 січня 1990 р. Львівське обласне управління Комітету Державної Безпеки (КДБ) у таємній доповідній записці “Про заплановані антигромадські акції 21–22 січня 1990 р.” повідомляло обком Компартії про намір національно-демократичних сил провести акцію єднання (“живий ланцюг”) 21 січня 1990 р. Зазначалося, що буде задіяно близько 500 автомашин з екіпажами по п’ять людей з жовто-блакитними прапорами. “Відстань між атомашинами від 250 до одного кілометра, – підкреслювалося у документі, – проміжки будуть заповнюватися за рахунок вищезгаданих п’яти людей і задіяних допоміжних сил, що повинні прибути на закріплені ділянки арендованими у підприємств та автогосподарств автобусами або ж поїздами. Для забезпечення нерозривності “ланцюга”, у випадку недостатньої кількості людей, заготовляються жовто-сині ленти довжиною до 50 м. Крім того, виготовляється близько 20 тисяч націоналістичних прапорів”⁹.

Незважаючи на протидію Компартії, 21 січня о 12.00 розпочалася акція єднання. Упродовж години (передбачалося, у випадку морозної погоди скоротити час її проведення наполовину) сотні тисяч людей з національними прапорами по маршруту Івано-Франківськ–Львів–Тернопіль–Рівне–Житомир–Київ утворили “живий ланцюг”. Згідно з офіційними підрахунками ЦК КПУ та силових структур акцію єднання підтримали понад 450 тис. осіб, із них у Київській області – 7200, Житомирській – 5000, Рівненській – 8700, Тернопільській – 60 000, Івано-Франківській – 65 000 і Львівській – 300 000. На території перелічених областей в цей день було проведено 30 мітингів, за участю близько 95 тис. осіб¹⁰.

Можна з впевненістю констатувати, що підрахунки силових структур не відповідають дійсності. Правдоподібно, під час проведення “Української хвилі” у “живому ланцюгу” об’єдналося декілька мільйонів осіб. Для прикладу: у Рівненській області, за офіційними підрахунками, із 8,7 тис. осіб, що брали участь

у заході, три тисячі – жителі Волинської області, стільки ж – Тернопільської і сімсот осіб – львів'яни¹¹. Відповідно, серед рівненчан прийшли підтримати акцію тільки близько двох тисяч осіб, що зважаючи на значну кількість неформальних громадсько-політичних та національно-культурних організацій, значний резонанс події серед місцевого населення, видається занадто заниженою цифрою. Зокрема, на час проведення “живого ланцюга” в області діяли осередки Руху в чотирьох районах, об'єднання ТУМу, філіал УГС, організації СНУМу тощо¹².

Як і у 1919 р., акція завершилася в Києві – на Софійській площі. Д. Павличко зачитав присутнім Четвертий універсал Центральної Ради. Проте незаперечним залишається факт – найбільшу підтримку “Українська хвиля” отримала серед населення Львівської області. На її території “живий ланцюг” простягнувся від с. Лисовичі Стрийського району через центр міста Львова до с. Плугів Золочівського району (загальна довжина 230 км.). Було задіяно 14 тис. легкових автомобілів та 450 автобусів. Згідно з інформацією обласного управління КДБ, під час проведення акції “будь-яких ворожих чи хуліганських проявів не зафіксовано”¹³.

Того ж дня біля пам'ятника І. Франка у м. Львові за участю близько п'яти тисяч осіб, представників національно-демократичних сил, керівників міста, чільних партійних діячів був проведений мітинг, що присвячувався 71 річниці Акту Злуки. На ньому були підведені перші підсумки акції “Українська хвиля”, проаналізовані історичні передумови Злуки УНР і ЗУНР. Зокрема член крайової Ради Руху, секретар обласної організації письменників УРСР Р. Лубківський зауважив, що український народ тривалий час “ніс на собі ланцюги сталінізму... тепер настав час скинути ці ланцюги і сказати своє слово про єдність народу і його незалежність”. Голова міськвиконкому м. Львова Б. Котик відзначив, що проведена акція не мала аналогів в історії. Свого попередника підтримав перший секретар Львівського міськкому партії В. Волков, який констатував, що проведена акція продемонструвала єдність, національну свідомість, організованість львів'ян, “їх готовність до боротьби за економічну і політичну незалежність”¹⁴.

Закономірно, що більшість виступів відзначалися емоційністю, ворожістю до Компартії та її сучасної мовної, національно-культурної політики. В. Чорновіл підкреслив, що “22 січня – подвійне свято соборності і незалежності України”. Голова страйкому Львівщини В. Фурманов відзначив, що утворену у 1919 р. Українську Республіку знищила “комуністична орда на чолі з комісарами”. Він зауважив, що єдиноможливим способом боротьби з комуністичною владою є акції непокори, вуличні маніфестації. На мітингу були присутні представники демократичної партії Литви, єврейського національно-культурного товариства, вірменського товариства “Ахпюр”, інших національно-культурних товариств та громадсько-політичних організацій. У Львівській області події акції висвітлювали представники десяти українських та закордонних телерадіокомпаній¹⁵.

У підсумковій резолюції мітингу, яку зачитав голова львівської крайової Ради Руху О. Влох, запропоновано: щорічно 22 січня відзначати День соборності України; 22 січня 1990 р. вивісити на вікнах будинків синьо-жовті стяги; на Високому замку вивісити синьо-жовтий прапор. Того ж дня, організовані національно-демократичними силами мітинги пройшли в Самборі, Городку,

Радехові, Червонограді. Напередодні – 20 січня 1990 р. масові заходи відбулися в Яворові, Сокалі, Бориславі та ін. містах області¹⁶.

22 січня 1990 р. у приміщенні театру ім. Заньковецької відбулися урочисті збори, приурочені 71 річниці Акту Злуки УНР і ЗУНР. До Президії зборів увійшли: Р. Іваничук, О. Влох, Б. Котик, Р. Лубківський, Е. Мисько, Ю. Сливка та ін. У вступній доповіді Р. Іваничук підкреслив: “Відбулася злука, яка була здушена зі всіх боків, але не задушили пам’ять про неї. Ми прийняли естафету та передамо її наступному поколінню. Роки були нелегкими. Ми перенесли і зневагу, і департації, і зневагу від тих, які сьогодні повинні від сорому ховати очі”¹⁷. М. Косів, який напередодні опублікував статтю у “Львівській Правді”, що присвячувалася злуці УНР і ЗУНР, продовжив думки свого попередника, зауваживши: “Хто його знає, чого б ми досягли, якби ЗУНР була анексована, але мабуть не було б НЕПу, продрозверстки, голоду тридцять третього, департацій, масової русифікації”¹⁸. Водночас Ю. Сливка констатував, що соборність стала першою основою консолідації нації. Основною причиною поразки національно-визвольних змагань 1928–1923 рр., промовець вважав відсутність підтримки зі сторони світової громадськості.

Практичним результатом акції 21–22 січня 1990 р. стала офіційна реєстрація 9 лютого 1990 р. НРУ. Після детального ознайомлення із Статутом, мін’юст УРСР не знайшов підстав у відмові в реєстрації. Єдине застереження викликав другий пункт, у якому зазначалося, що головна мета Руху – “створення суверенної української держави, яка будуватиме свої стосунки з іншими республіками СРСР на підставі нового Союзного договору”. Проте “підготовлена секретаріатом НРУ нова редакція Статуту не містила положень, які не відповідали б Конституції СРСР, Конституції УРСР та радянському законодавству”¹⁹.

Львівське обласне управління КДБ, проаналізувавши суспільно-політичну ситуацію у січні-лютому на Львівщині, було змушене констатувати подальше наростання конфронтації у відносинах опозиційних та комуністичних сил, оскільки “в області повністю ігнорувалися діючі правила проведення мітингів..., демонстрацій, під час яких відкрито використовувалася націоналістична символіка, виголошувалися заклики до необгрунтованих страйків, пікетувань будівель радянських, партійних і адміністративних органів. Будь-які заходи впливу на організаторів і активних учасників протиправних заходів не здійснюються”²⁰.

“Українська хвиля” досягла поставленої мети – послабила страх суспільства перед існуючою системою, показала ідейну слабкість Комуністичної партії, засвідчила готовність українського народу до боротьби за власну державність, продемонструвала організаційні можливості представників національно-демократичного табору. Значні здобутки у морально-психологічній площині – ідеологам комуністичної системи ставало все важче маніпулювати свідомістю народу, спекулювати на історичних фактах.

¹ Інтерв’ю з одним із засновників Товариства української мови ім. Т. Шевченка Ігорем Мельником (архів автора).

² *Литвин В.* Політична арена України: дійові особи та виконавці. – К.: Абрис, 1994. – С. 103; *Гарань О.* Убити дракона: 3 історії Руху та нових партій України. – К.: Либідь, 1993. – С. 15.

- ³ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. – 32. – Спр. 2676. – Арк. 16.
- ⁴ Кобута С. Розвиток політичної боротьби на Прикарпатті в 1989–1990 рр. // Галичина. – 1999. – № 3. – С. 80.
- ⁵ ЦДАГОУ. – Ф. 1 – Оп. 32. – Спр. 2616. – Арк. 237.
- ⁶ Там само. – Арк. 143.
- ⁷ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2872. – Арк. 33.
- ⁸ Там само. – Арк. 33.
- ⁹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф.П. 3. – Оп. 62. – Спр. 773. – Арк. 6–7.
- ¹⁰ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2767. – Арк. 2.
- ¹¹ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2872. – Арк. 34.
- ¹² Там само. – Арк. 32.
- ¹³ ДАЛО. – Ф.П. 3. – Оп. 62. – Спр. 773. – Арк. 8.
- ¹⁴ Там само. – Арк. 11–14.
- ¹⁵ Там само. – Арк. 9.
- ¹⁶ Там само. – Арк. 9.
- ¹⁷ ДАЛО. – Ф.П. 3. – Оп. 62. – Спр. 832. – Арк. 15.
- ¹⁸ Там само. – Арк. 16.
- ¹⁹ ЦДАГОУ. – Ф. 270. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 46.
- ²⁰ ДАЛО. – Ф.П. 3. – Оп. 62. – Спр. 773. – Арк. 23.

Oleh Muravs'kyi. "UKRAINIAN WAVE": REPERCUSSIONS OF THE UNIFICATION (ZLUKA) OF UNR AND ZUNR

The article analyzes the preconditions and course of the action "Ukrainian wave", defines its impact on the further development of socio-political processes in the Western region of the Ukrainian SSR.

Key words: *"live chain, zluka, meetings, Rukh.*